

mümkün kılabilecek bir enformasyon ekosistemi-
nin oluşturulması yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Altun, Adnan. "UNESCO'nun Medya Okuryazarlığı Eğitimi Faaliyetlerine Toplu Bir Bakış (1977-2009)". *Millî Eğitim*. sy. 191 (2011), s. 86-107.
- Aydeniz, Hediyeullah. *Medyayı Tanımak*. Ankara 2012.
- a.mlf. *Bilinçli Medya Kullanımı*. Ankara 2012.
- Bordac, Sarah Evelyn. "Introduction to Media Literacy History". *Journal of Media Literacy Education*. 6/2 (2015), s. 1-2.
- De Abreu, Belinha S. – Mihailidis, Paul (ed.). *Media Literacy Education in Action: Theoretical and Pedagogical Perspectives*. New York 2013.
- Fedorov, Alexander. *Media Literacy Education*. Moscow 2015.
- Friesem, Yonty v.dğr. "Media Now: A Historical Review of a Media Literacy Curriculum". *Journal of Media Literacy Education*. 6/2 (2014), s. 35-55.
- Jolls, Tessa – Wilson, Carolyn. "The Core Concepts: Fundamental to Media Literacy Yesterday, Today and Tomorrow". *a.e.* 6/2 (2014), s. 68-78.
- Moody, Kate. "John Culkin, SJ: The Man Who Invented Media Literacy: 1928-1993". *Center for Media Literacy*. <https://www.medialit.org/reading-room/john-culkin-sj-man-who-invented-media-literacy-1928-1993> (Erişim tarihi: 05.08.2023).
- Potter, W. James. *Media Literac*. Los Angeles 2016.
- Tigga, Ranjit, *Rise, Decline, and Re-Emergence of Media Literacy Education in United States: 1960-2000*. Dr.T, Marquette University, 2009.
- UNESCO. The-Grünwald-Declaration-on-Media-Education. <https://milobs.pt/wp-content/uploads/2018/06/The-Grünwald-Declaration-on-Media-Education.pdf> (Erişim tarihi: 05.08.2023).

◆ Hediyeullah AYDENİZ

MEHMED II (FÂTİH SULTAN MEHMED)

(1432-1481)

Osmanlı padişahı.

Edirne Sarayı'nda dünyaya geldi. II. Murad'ın dördüncü oğlu olup annesi Hümâ Hatun'dur. Şehzade Mehmed hocalarının yardımıyla çok iyi bir eğitim gördü. Molla Gürânî gibi devrinin önemli âlimleri tarafından yetiştirildi. 1443 yılında Osmanlı geleneklerine göre devlet yönetimini öğrensin diye Manisa'ya vali olarak gönderildi. Fâtih'in Batı kültürüne olan ilgisi daha şehzade iken Manisa Sarayı'nda başladı. İtalyan hümanisti Anconalı Ciriaco ve başka İtalyanlar ona Roma tarihi ve Eski Yunan filozoflarının hayatlarıyla ilgili kitapları okudu.

Fâtih Sultan Mehmed (Gentile Bellini)

II. Murad 1444 yılında oğlu Alâeddin'in ölümünün de verdiği üzüntü ile tahttan ayrılarak, yerine hayattaki tek oğlu Şehzade Mehmed'i geçirdi. Bundan evvel gerek Karamanlılar'a gerekse Avrupalılar'a bazı tavizler vererek barışı sağlamıştı. Ancak tahta geçen II. Mehmed'in henüz on iki yaşında olması bir buhrana sebep oldu. Devletin düşmanları bundan cesaret aldı. Haçlılar yeni bir sefer düzenledi. Çandarlı'nın baskısıyla II. Murad ordunun başına geçti ve Varna'da Haçlı kuvvetlerini büyük bir mağlubiyete uğrattı (1444). II. Mehmed iki yıl sonra yeniçerilerin Buçuktepe İsyanı'nın ardından tahttan indi ve II. Murad tekrar hükümdar oldu.

Beş yıl Manisa sancak beyliği yapan II. Mehmed babasının ölümü üzerine 18 Şubat 1451'de tahta ikinci defa çıktı. Aynı yıl Karaman seferine de çıktı. Osmanlı ordusunu karşısında gören Karamanoğlu aman dileyince II. Mehmed geri döndü. Ardından İstanbul'un fethini planladı.

Uzun hazırlıklardan sonra 23 Mart'ta Edirne'den hareket eden Osmanlı ordusu 6 Nisan'da İstanbul önlerine geldi. Elli üç günlük kuşatmadan sonra 29 Mayıs'ta İstanbul'a girildi. Şehir tamamen fethedildi, artık II. Mehmed İslam dünyasının en büyük hükümdarı ve "Fâtih"i idi.

İstanbul'un fethi genç padişaha sınırsız bir kudret ve otorite sağladı. Fetih öncesi büyük kargalar yaşayan Osmanlı Devleti bu fethin getir-

Fatih'in İstanbul'a girişi (Fausto Zonaro)

diği büyük itibarla İslam dünyasının en önemli devleti haline geldi. II. Mehmed cihanşümül padişah olarak mutlak bir iktidar kazandı. Bu durum, merkezîyetçi devletin kurulabilmesini ve devamlı fütuhât faaliyetlerinde bulunulabilmesini sağladı. Fetih'ten sonra ilk iş olarak İstanbul'u imar ve iskân etmek için harekete geçti. Şehri tekrar siyasî, kültürel ve iktisadî bir imparatorluk merkezi yapmak için büyük bir gayret gösterdi.

Fâtih Sultan Mehmed fetih'ten bir yıl sonra 1454'te Sırbistan seferine çıktı. Ardından Karadeniz bölgesindeki Ceneviz kolonileri ile Boğdan'ı vergiye bağladı. 1455'teki ikinci Sırbistan seferinde Güney Sırbistan'ı ele geçirip, Sırlar'ı Macarlar'dan ayırarak Osmanlı'ya bağladı. 1456'da babası II. Murad'ın alamadığı Belgrad'ı kuşattı, ancak düşüremedi. Aynı yıl Enez, İmroz ve Limni fethedildi. 1457 yılı ise Arnavutluk'taki Osmanlı kuvvetlerinin İskender Bey'le mücadelesiyle geçti. 1458'de Veziriazam Mahmud Paşa Güvercinlik başta olmak üzere Sırbistan'ın ele geçirilememiş bölgelerini fethederken, Fâtih Sultan Mehmed de Mora'da idi. İki ordu Üsküp'te buluşup kışı orada geçirerek çekilmelerini bekleyen düşmanlarını şaşırttı. Osmanlı ordusu Macar ordusunu püskürttükten sonra Edirne'ye döndü. 1459 yılında sefere çıkan Fâtih'e, Sırlar Semendire'nin anahtarlarını verdiler. Böylece Sırbistan doğrudan Osmanlı hakimiyeti altına girdi. Sırbistan seferini erken bitiren Fâtih, Anadolu'da yeni bir sefere çıkarak Amasra'yı fethetti. 1460'ta

ikinci defa Mora seferine çıktı ve sahilde Venedik'e ait Modon dışında yarımada'nın tamamını Osmanlı topraklarına kattı. 1461'de Kuzey Karadeniz seferine çıkan Osmanlı sultanı, Candaroğulları Beyliği'ni itaat altına aldıktan sonra Trabzon Rum İmparatorluğu'nu ortadan kaldırıp Anadolu'nun Türkleşmesi-İslamlaşması yolundaki büyük adımlardan birini daha attı.

1462'de Eflak seferine çıkıp, Kazıklı Voyvoda'yı cezalandırdıktan sonra aynı yılın eylülünde Midilli'yi fethetti. 1463'te Fâtih'in komutasındaki ordu Bosna'yı Osmanlı topraklarına katarken, Mora'da Argos fethedildi. Argos'un fethi, Osmanlılar'ın deniz kuvvetlerinin zayıflığı yüzünden uzun süredir çatışmaktan kaçındıkları Venedik'le savaşa sebep oldu ve bu harp 1479 yılına kadar on altı yıl sürdü.

Venedik, Arnavutluk, Macaristan, papalık ve Balkanlar'daki hristiyan prensliklerle ittifak yaparak Osmanlılar'a karşı cepheyi genişletmişti. 1464'te Venedik hakimiyetine girmiş olan Mora kurtarıldı. Çanakkale Boğazı'na Sultaniye ve Kilitbahir kaleleri inşa edilerek Boğaz güvence altına alındı. Fâtih 1466 ve 1467'de Arnavutluk hâkimi İskender Bey'e karşı iki sefer yaptı. İskender Bey'in 1468'de ölümü üzerine Arnavutluk'ta Osmanlılar'a karşı direniş azaldı. Aynı yıl Fâtih, Karamanoğulları Beyliği'nin büyük bir kısmını Osmanlı topraklarına kattı.

Ege adalarından Mora'ya kadar birçok cephede Venedik'le savaş sürerken, Osmanlı orduları fetihlere devam ediyordu. Fâtih 1470'te Eğriboz'u fethetti. 1471'de kendisine karşı kurulan cephe iyice genişlemiş Venedik, Akkoyunlular, Rodos şövalyeleri ve Karamanoğulları bir araya gelmişlerdi. Bu sırada Veziriazam İshak Paşa, 1471'de Karaman seferine çıkıp Niğde ve Larende'yi fethederken, Gedik Ahmed Paşa da Alanya'yı aldı. 1472'de Gedik Ahmed Paşa, dağlık bölgelerdeki Karamanoğlu kalelerini de bir bir ele geçirdi. Aynı yıl, Karamanoğulları'na yardım için harekete geçen Akkoyunlular Tokat'ı, ardından da Karaman bölgesini işgal etti. Akkoyunlular'ın tahribatı üzerine iki devlet arasında 11 Ağustos 1473'te Otlukbeli Savaşı meydana geldi. Fâtih bu savaşta büyük bir zafer daha kazandı. Gedik Ahmed Paşa 1474'te Karaman topraklarına yeni bir sefer düzenleyerek elden çıkan kaleleri geri aldı.

1474'te bir taraftan Erdel'e akınlar yapılırken, diğer taraftan Arnavutluk'ta İşkodra kuşatıldı. 1475'te Kırım'daki Ceneviz kolonileri ortadan kaldırılarak Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti'ne bağlandı. 1476 yılında Fâtih Boğdan seferinde iken, Macarlar Osmanlı topraklarına girerek Böğürdelen'i işgal etti. Fâtih askerin yorgunluğuna bakmaksızın

kış ortasında Macar Kralı Matyas Corvinus'a karşı sefere çıktı. Bu arada Venedik'le olan savaş bütün hızıyla devam ediyordu. 1477'de İtalya'ya giren Osmanlı akıncıları Venedik önlerine kadar ilerlemişlerdi. 1478'de Arnavutluk seferine çıkan Fâtih, İşkodra ve Akçahisar'ı fethetti. Bu başarılar üzerine Osmanlı ordularına karşı artık dayanamayacağını anlayan Venedik ile 25 Ocak 1479 tarihinde barış yapıldı. Aynı yıl Macaristan topraklarına giren Osmanlı orduları birçok yeri fethettiler.

En büyük düşmanı Venedik'i sindiren Fâtih'in yeni hedefi Ege denizine tamamen hâkim olmak ve İtalya'yı fethetmektir. Gedik Ahmed Paşa, 1479'da Ayamavra, Zenta ve Kefalonya adalarını aldı. 1480'de iki Osmanlı ordusu sefere çıktı. Mesih Paşa komutasındaki ordu Rodos'u alamadıysa da İtalya seferine çıkan Gedik Ahmed Paşa Otranto'yu fethetti. Bu sefer, Roma'nın fethi için bir başlangıçtı.

Fâtih bu şartlar altında Mayıs 1481 tarihinde Memlük Devleti üzerine yeni bir sefere çıktığı sırada, Gebze'de Hünkârçayırı'nda (Tekfurçayırı) 3 Mayıs'ta şüpheli bir şekilde öldü.

Fâtih'ten sonra da Osmanlı tarihinde cihangir hükümdarlar çıkmıştır. Ancak bilime, düşünceye önem veren padişahlar içinde Fâtih ilk sıradadır. Devrin ileri gelen âlimlerini sık sık huzurunda münazara ettirirdi. Huzurundaki tartışmalarda başarılı olan mükâfatlandırılır, kaybeden ise bulunduğu görevi bırakmak zorunda kalırdı. Bu tartışmaların günlerce sürdüğü de olurdu. Molla Zeyrek ile Hocazâde Muslihuddin arasındaki münazara bunlardan biridir. Filozoflara yönelttiği tenkitlerle tanınan Gazzâlî ile İbn Rüşd'ün akıl ile ilgili tartışmaları Fâtih döneminde de canlılığını sürdürüyordu. Fâtih, Hocazâde diye anılan Muslihuddin Mustafa ve Ali Tûsî'den bu konuyu tartışan eserler yazmalarını istedi. Hocazâde dört, Tûsî ise altı ay içerisinde birer kitap yazarak hükümdara takdim ettiler.

Ali Kuşçu sultanın huzurunda üçgenlerin açılıyla ilgili bir problem ortaya attığında Fâtih Sultan Mehmed cevabı söylememesini, diğer âlimlerin konuyu araştırmasını istemişti. Bunun üzerine veziriazamlığa kadar yükselen Sinan Paşa problemin çözümünü ilgili bir risale kaleme almıştır.

Fâtih, yalnız müslümanlarla değil gayrimüslimlerle de oturup konuşmaya önem verirdi. Ali Kuşçu, Amirutzes, G. Trapezuntios, Hocazâde gibi Doğu'yu ve Batı'yı temsil eden devrin büyük zekâları Fâtih Sultan Mehmed'in huzurunda bir araya geliyorlardı. O, Doğu'nun ve Batı'nın âlimlerine sahip çıkan bir hükümdardı. Avrupalı bilim adamlarını ve sanatkârlarını sarayına davet etmiş, onlara iltifat ve

II. Mehmed'in cülûs töreni, 1451 (Hünernâme, TSM Hazine 1523)

ikramlarda bulunmuş, birikimlerinden istifade etmiştir. Büyük İskender, Anibal, Keykâvus ve Sezar gibi büyük komutanların dünyayı sarsan zaferleri nasıl kazandığını merak eder ve bu konularda kitaplar okuturdu. Cevdet Paşa tarihinde sultanın ilme verdiği önemden dolayı memleketin Doğu'dan ve Batı'dan gelen âlimlerle dolduğunu, İstanbul'un o asrın "dârülfünun"u olduğunu kaydetmiştir.

Halil İnalcık, II. Mehmed'i imparatorluğun gerçek kurucusu olarak kabul eder. Ona göre Fâtih Sultan Mehmed'in "Gazi Sultan" sıfatını benimsemekle birlikte, şahsında İslam, Türk ve Bizans hükümdarlık ananelerini mezcederek klasik Osmanlı padişahlı tipini oluşturmuştur. Fâtih Sultan Mehmed yaşadığı dönemin en bilgili ve kültürlü hükümdarı idi. İlme, sanata ve ilim ve sanat insanlarına verdiği değer yanında onun özel kütüphanesi ile kıyaslanabilecek hiçbir kütüphane yoktu. Kütüphanesinde bulunan eserler çok farklı ve çeşitli konulara dair idi. İslam kültürüne dair eserleri bizzat kendi dillerinden okuyup âlimlerle tartışabilecek birikime sahipti. Yunan Roma kültürü ile de yakından ilgilienip önemli gördüğü eserleri tercüme ettiriyordu. Fâtih'in en önemli icraatından biri de İstanbul'un

Fatih Camii ve Külliyesi

yeniden imar ve inşasıdır. Bu, İstanbul'un fethi kadar önemlidir. Döneminde Boğazlar'da, Osmanlı hakimiyeti kurulmuş, Balkanlar'da sınırlar Tuna'ya kadar genişletilmiş ve buralardaki topraklar emniyet altına alınmıştır. Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı toprakları birleştirilmiştir. Uzun Hasan tehlikesinin ortadan kaldırılması, hem Osmanlılar'ın Timur'dan itibaren içine girdiği doğudan gelecek tehlike algısından kurtulmalarını, hem de beyliklerin ondan alacağı desteği önleyerek Anadolu topraklarında hakimiyeti tesis etmesini sağlamıştır. Kırım'ın ve Karadeniz kıyılarının Osmanlı Devleti'ne dahil edilmesiyle birlikte Karadeniz'de belirli bir üstünlük kurulmuştur.

Fâtih, fetihlerinin yanı sıra devlet kurumlarının oluşmasında da önemli rol oynadı. Bürokrasiden saray teşkilatına, maliyeden askerî örgütlenmeye kadar birçok düzenleme bu dönemde yapıldı. Fâtih'in hükümdarlık dönemi tarihçilikten edebiyata, mimari-den medrese eğitimine, bürokrasiden saray idaresine kadar birçok alanda klasikleşmenin başlangıcıdır. Kendisinden sonraki dönemin siyasî, idarî ve hukukî yapısını şekillendiren bir hükümdardır.

Fâtih Sultan Mehmed devrinde hemen hemen her alanda teşkilatlanmaya gidildi. Bu süreçte merkezî yönetimin ihtiyaçlarını karşılamak üzere eğitim alanında da önemli adımlar atıldı. İstanbul'un fethinden hemen sonra eğitim de teşkilatlandırıldı ve merkezî idarenin eğitim üzerinde sıkı bir kontrol süreci başlatıldı. Fâtih Külliyesi bu sürecin en önemli sonuçlarından biridir.

Fâtih Sultan Mehmed İstanbul'un fethinden hemen sonra camiye çevrilen Pantokrator Manastırı (Zeyrek Camii) keşiş odalarının medreseye dönüştürülmesi emrini verdi. Medresenin başına ise devrin en önemli ulemasından Molla Zeyrek'i getirdi. Yine camiye çevrilen Ayasofya'nın hemen yanına kurulan medreselerin başına Molla Hüsrev'i tayin etti. 1470 yılında Fâtih Külliyesi tamamlanıncaya kadar

dersler bu iki medresede sürdürüldü. Ebû Eyyûb Ensârî'nin mezarının bulunduğu yerde cami, türbe ve imaret ile birlikte medrese de yaptırmıştı. 1459'da devlet erkânını toplantıya çağırarak İstanbul'un muhtelif yerlerine külliye inşa ettirmek için emirler verdi. Bu ihya faaliyetleri sonucu günümüzde Mahmud Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Murad Paşa ve Davud Paşa gibi bazı semtler Fâtih devri paşalarının adlarıyla anılmaktadır.

Medreseler sadece dinî derslerin verildiği yerler değildi. Duruma göre astronomi, matematik gibi pek çok dersin okutulduğu da bilinmektedir. İstidadı olan her müslüman bu medreselerde eğitim görebilir, bütün masrafları vakıf gelirlerinden karşılanırdı.

Fâtih Sultan Mehmed'in Türk eğitim tarihi açısından bir dönüm noktası olan eseri ise Sahn-ı Seman medreseleridir. Osmanlı Beyliği eğitim alanında ilk başlarda Anadolu'nun içlerinde baskılardan dolayı uçlara gelen âlimlerden istifade etti. Kısa sürede toprakların genişlemesi ve nüfusun artmasıyla dışardan gelen âlimler yetersiz kaldı. Bunun üzerine Orhan Gazi 1330'da İznik'te ilk Osmanlı medresesini kurdurdu. Önce Bursa'nın daha sonra ise Edirne'nin başkent olmasıyla buralarda yapılan medreseler âlim ve devlet adamı yetiştirilmesinde önemli vazifeler üstlendiler. Medreseler kendi içerisinde bir dereceye sahipti. Başkent değiştikçe orada açılan medreseler derece itibarıyla diğerlerinden daha üstün oluyordu. Dolayısıyla İstanbul'un fethinden sonra Fâtih Sultan Mehmed'in inşa ettirdiği Sahn-ı Seman medreseleri Kanûnî Sultan Süleyman devrine kadar derece itibarıyla en önemli olanlardı.

Sahn-ı Seman 1463'te inşası başlayan ve içerisinde cami, dârüşşifa, kütüphane, mektep, imaret, muvakkithane ve hamam gibi yapıların olduğu Fâtih Külliyesi içinde yer almaktadır. Fâtih Külliyesi içinde yer alan bu medreseler temelde Sahn-ı Seman ve Tetimme/Mûsile-yi Sahn olarak iki gruba ayrılmıştı. Birinci gruptaki Sahn-ı Seman yüksek ihtisas medreseleriydi. Sahn-ı Seman, XVI. yüzyılın ikinci yarısında bazı kaynaklarda "medrese-yi âliyye" olarak anılmıştır. Sözlükte "düz yer, avlu" gibi anlamları olan Sahn kelimesinin niçin tercih edildiği ile ilgili muhtelif görüşler olmakla birlikte Gelibolulu Mustafa Âlî medreselerin İstanbul'un ortasında bulunduğundan bu isimle anıldıklarını ifade etmektedir. Şerafettin Yaltkaya ise sahn kelimesinin "bir evin ortasını teşkil eden yer" demek olduğunu, Sahn-ı Seman medreselerinde eğitim görebilmek için ibtidâ-yı hâriç, hareket-i hâriç, ibtidâ-yı dâhil, hareket-i dâhil gibi isimlerle anılan

Mûsile-yi Sahn medrese basamaklarını çıkmak gerektiğini ifade eder. Külliye'nin inşası yedi yıl sürdü ve 1470'te tamamlandı. "Sahn-ı Seman" ismi caminin sağına ve soluna yerleştirilmiş dörder adet yüksek dereceli medreselerden gelmektedir. Bu medreselerden Marmara tarafında olanlara "Akdeniz", Haliç cihetinde bulunanlara ise "Karadeniz" medreseleri denildiği de olurdu.

Fâtih medreseleri kurulduktan sonra eğitim konusunda ülke genelinde yeniden bir teşkilatlanmaya da gidildi. Medreseler okutulan kitap veya müderrisinin aldığı akçe'ye göre derecelendirildi. Mesela müderrisi 20-25 akçe alanlara "Hâşîye-yi Tecrit" medreseleri denilmiştir. Bu medresede Seyyid Şerîf Cürgânî'nin *Hâşîyetü't-Tecrid*, Nâsirüddîn-i Tûsî'nin (ö. 1274) *Tecridü'l-Kelâm* adlı eserine Şemseddin Mahmud'un (ö. 1346) yazdığı şerhe yazdığı hâşîye ana ders kitabı olarak okutuluyordu. Müderrisi 30 akçe alanlar "Miftah" medresesi olarak anılmaktaydı. *Miftâh* Sirâcüddin Yûsuf Sekkânî'nin (ö. 1229) sarf, nahiv ve belagat alanındaki eseridir. Miftah medreselerinde bu eser ile birlikte Cürgânî ve Teftâzânî'nin (ö. 1389) şerhleri okutulmaktaydı. Müderrisi 40 akçe alan medreselere "telvih" denilmekteydi. Bu medresede Teftâzânî'nin Ubeydullah Buhârî'nin (ö. 1347) usûl-ı fıkha dair eserine yazdığı şerh okutulmaktaydı. Müderrisi 50 akçe alan medreseler ise "hâriç", "dâhil" ve "sahn" olarak üçe ayrılmıştır. Sahn medreselerinin programları Ali Kuşçu, Molla Hüsrev ve Mahmud Paşa gibi isimler tarafından oluşturuldu. Sahn müderrisleri ulemanın ileri gelenlerinden olup teşrifatta sancak beyinin önünde yer aldılar.

Her medresenin meydan etrafına konumlandırılmış on dokuz adet hücre, bu odalardan daha ihtişamlı bir de dershanesi bulunurdu. Bu odalardan ikisi müderris yardımcısı diyebileceğimiz muid odası, ikisi de diğer hizmetliler için ayrılmıştı. Geri kalan on beş oda ise talebeler için ayrılmıştı. Hücreler 4,20 m² olup hepsinin bir penceresi, ocağı, kandil koyma yeri ve rafı bulunurdu. Medreselerin ardındaki geniş avlularda ise dörder tuvalet ve gusülhane vardı. Medrese odalarında uzun süre talebeler tek kaldılar. Ancak sonraki yıllarda bu durum değişti. Medreselerin planları incelendiğinde Sahn-ı Seman medreselerinin Osmanlılar için bir dönüm noktası teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim kuruluş devrinden itibaren büyük yapılar yerine daha mütevazı yapılar tercih edilmişti. 1470'te ortaya çıkan bu yapılarla birlikte bir medrese mimarisi ortaya çıkarıldı. Daha sonra inşa ettirilen selatin medreselerinde bu anlayış devam ettirildi.

II. Mehmed'in şehzadelik dönemindeki yazı ve çizimleri (Süheyl Ünver)

İkinci grupta yer alan Tetimme/Mûsile-yi Sahn medreseleri ise Sahn-ı Seman medreselerinden dar bir sokakla ayrılmaktadır. Tetimmeler Sahn-ı Seman'a paralel olarak konumlandırılmış sekiz medreseden oluşmaktadır. Bu medreseler Sahn-ı Seman medreseleri için bir hazırlık okulu mesabesindeydi. "Mûsile-yi Sahn"ın kelime anlamı da "Sahn'a ulaştıran" demektir. Cevdet Paşa, tetimmeler için "Sahn-ı Seman medreselerinin idâdîleri" yani liseleri tanımlamasını yapmaktadır. Tetimmelerin kaçar odası olduğuna dair farklı fikirler bulunmaktaysa da Fahri Unan 1782 tarihli bir keşif defterinde her medresenin on bir odası olduğunu ortaya çıkarmıştır. Talebelerin yoğunluğuna göre odalarda kalan kişi sayısı farklılık gösterebilirdi. Tetimmelerin Akdeniz tarafında olanları günümüze ulaşmamıştır. 1928'de cadde açma çalışmaları kapsamında yıkıldı. Haliç tarafındakilerin yerine ise ilkokul yapıldı.

Sekiz adet Sahn-ı Seman medresesinin her biri bağımsızdı. Her medresenin kendi müderrisi vardı ve dersler ayrı olarak yürütülürdü. Medreselerdeki derslerin işleniş, yardımcı (muid) alımı ve talebe kabulü müderrisin sorumluluğundaydı. Sekiz müderrisin sekiz adet muid denilen yardımcısı vardı. Muidin görevleri arasında Sahn-ı Seman talebelerine (dânişment) tekrar yaptırmak, tetimme talebelerine (suhte) ise nezaret etmek bulunurdu. Müderrislere günlük 50 akçe ödenirken muidlere 5 akçe tahsis edilmişti. Muidler bir nevi stajyerdi.

Fatih Sultan Mehmed'in bir portresi
(Bilinmeyen ressam, 16. yy. başları)

Belli bir süre hizmet ettikten sonra mülazım olabiliyorlar, alt seviyedeki bir medreseye müderris olarak atanmayı bekliyorlardı.

Sahn-ı Seman medreselerinin temizlik, aydınlatma ve muhafaza gibi hizmetleri için sayıları zamanla artan çeşitli kişiler istihdam edilmişti. Her medresenin bir kapıcısı, bir kandilcisi ve temizlik işleriyle ilgilenen ferraşı bulunurdu. Muhasebe defterlerinde Sahn-ı Seman talebelerinin personel arasında zikredilmesi kayda değerdir. Zira bu dânişmentlere günlük 2 akçe ücret tahsis edilmişti. Tetimmelerde ise kapıcı dışında kadrolu vazife gören birine rastlanmamıştır. Medreselerin bütün giderleri ise vakıf malından karşılanırdı.

Süleymaniye Medresesi kurulana kadar Sahn-ı Seman medreseleri derece itibarıyla en yukarıda bulunurdu. İlmiye teşkilatında yükselmek isteyen birinin ya burada ders alması ya da burada ders vermesi gibi bir kural oluşmuştu. Fahri Unan'ın XVI. yüzyıl ortalarına kadar tespit edebildiği 105 müderristen yirmi sekizi kadılığa, beşi sancak müftülüğüne, onu İstanbul kadılığına, yedisi Anadolu kazaskerliğine, yedisi Rumeli kazaskerliğine, yedisi ise şeyhülislamlığa getirildi. Fâtih Sultan Mehmed devri sadrazamlarından Sinan Paşa da Sahn-ı Seman müderrislerindendi. 105 kişiden sadece kırkı Sahn'daki vazifelerine devam etmişler lakin terfi almamışlardır. Daha sonraki yıllardaki verileri de inceleyen Unan, Fâtih medreselerinin asırlarca

kaza ve hukuk işlerinde üst düzey idareci yetiştirdiğini de ortaya koymuştur.

Fâtih Sultan Mehmed devrinde başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun pek çok yerinde medreseler açılmıştır. Bu medreselerden bazıları Aya-sofya-yı Kebîr (İstanbul), Kalenderhane (İstanbul), Zeyrek (İstanbul), Molla Gürânî (İstanbul), Murad Paşa-yı Atik (İstanbul), İshak Paşa (İstanbul), İbrâhim Paşa-yı Atik (İstanbul), Mahmud Paşa-yı Velî, Hoca Hayreddin, Kirmasti, Rum Mehmed Paşa (Üsküdar), Peyler (Edirne), Saraciye (Edirne), Eski İbrâhim Paşa (Edirne), Ahmed Paşa (Bursa), Atik Ali Paşa (İstanbul), Çoban Çavuş (İstanbul), Davud Paşa (İstanbul), Efdalzâde (İstanbul), Eski İmaret (İstanbul), Eyüp (İstanbul), Eski Medrese (İstanbul), Hızır Bey (İstanbul), Kurabalı (İstanbul), Sekbanbaşı (İstanbul), Üç Mihraplı (İstanbul), Zeynî Mehmed Efendi (İstanbul), Bıyık Mahmud (Bursa), Hamza Bey (Bursa), Kara Hasan (Bursa), Karıştıran Süleyman (İstanbul), Molla Hüseyin (Bursa), Molla Yegân (Bursa), Sarrafiye (Bursa), Ali Bey (Edirne), Ali Kuşçu (Edirne), Ekmekçiköylü (Edirne), Hacı Alemüddin, Kadı Fahreddin, Gedik Ahmed Paşa (Afyon), Umur Bey (Ayfon), Umur Bey (Bergama), Mahmud Paşa (İstanbul, Hasköy), İshak Paşa (İnegöl), Karamustafa Paşa (Pazarcık), Gedik Ahmed Paşa (Serez), Mahmud Paşa (Sofya), Fâtih Sultan Mehmed (Trabzon), Tûbâhisarı (Bursa) medreseleridir.

KAYNAKÇA

- Adivar, A. Adnan. *Osmanlı Türklerinde İlim*. İstanbul 1970.
- Afyoncu, Erhan. *Bir Cihan Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed*. İstanbul 2022.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Fâtih Devri Mimarisi*. İstanbul 1953.
- Babinger, Franz. *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*. çev. D. Körpe. İstanbul 2003.
- Emecen, Feridun M. *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*. İstanbul 2003.
- Erünsal, İsmail E. *Fatih'in Entelektüel Portresi*. İstanbul 2023.
- Eyice, Semavi. "Fâtih Camii ve Külliyesi". *DİA*. 1995, XII, 244-249.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları". *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. ed. E. İhsanoğlu. İstanbul 1998, II, 221-360.
- İnalcık, Halil. "Fâtih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası". çev. F. Unan. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 3 (1988), s. 215-225.
- a.mlf. "Mehmed II". *İA*. 1988, VII, 506-535.
- a.mlf. "Mehmed II". *DİA*. 2003, XXVIII, 395-407.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. çev. N. Epçeli. C. II, İstanbul 2005.
- Kayadibi, Fahri. "Fatih Sultan Mehmet Döneminde Eğitim ve Bilim". İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. sy. 8 (2003) s. 1-18.
- Kütükoğlu, Mübahat. "Medreseler". *Fatih ve Dönemi*. ed. N. Birinci. İstanbul 2004, s. 321-327.
- Özcan, Azmi (ed.). *Çağdaş Yabancıların Gözünden Fatih Sultan Mehmed*. İstanbul 2022.
- Raby, Julian. "Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium".

Dumbarton Oaks Papers. 37 (1983), s. 15-34.

Tansel, Selâhattin. *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*. Ankara 1971.

Unan, Fahri. *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*. Ankara 2003.

a.mlf. "Fatih Devrinde Eğitim Öğretim ve Sahn-ı Semân Medreseleri". *Entelektüel Bir Osmanlı Padişahı: Fatih Sultan Mehmed*. haz. H. Şahin. İstanbul 2022, s. 247-281.

a.mlf. "Sahn-ı Semân". *DİA*. 2008, XXXV, 532-534.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara 1988.

Ünver, A. Süheyl. *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç: Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*. İstanbul 1946.

◆ Erhan AFYONCU

Mehmet Nâdir Bey

MEHMED NÂDİR

(1856-1927)

Eğitimci, matematikçi, Numûne-yi Terakkî Mektebi kurucusu.

Sakız adasında dünyaya geldi. Zekâsı ve sıra dışı öğrenme merakı çevresindekilerin dikkatini çekti ve bir gemi kaptanı tarafından evlat edinilerek İstanbul'a getirildi. Bursa Askerî Rüştiyesi'ni ardından da Kuleli Askerî İdâdîsi'ni bitirdi. Harbiye Mektebi'ne kaydolduysa da deniz subayı olmayı istediğinden Bahriye Mektebi'ne geçiş yaptı ve erkânıharbiye mülazımı (yüzbaşı) rütbesiyle mezun oldu. Öncelikle mezun olduğu okulda matematik dersleri vermeye başladı. Divanhâne-yi Bahriye kâtipliği görevi verildi, bu sırada Darüşşafaka'da matematik dersleri vermeye başladı (bk. Darüşşafaka). Orada geleceğin büyük matematikçilerinden Sâlih Zeki talebesi oldu. Bahriye Mektebi nazırı, Mehmed Nâdir'den daha çok istifade edebilmek için onu yeniden Bahriye Mektebi'ne matematik muallimi olarak aldıysa da buradaki görevi bir sene kadar sürdü.

Mehmed Nâdir öğrenme merakı, yeni yerler görme heyecanı ve maceracı ruhunun tesiri altında 1879-1880'de arkadaşı Hüseyin Avni ile beraber izinsiz olarak Avrupa (İngiltere) seyahatine çıkınca askerî görevinden uzaklaştırıldı. Londra'da matematik kurslarına katıldı. İstanbul'a dönüşünde bir sene hapis cezasına çarptırıldı. Hapisten çıktıktan sonra Abdi Kâmil adlı arkadaşıyla 1882 yılında Vefa semtinde Şemsülmaârif adlı ilk hususi mekteplerden birini kurdu. O yıllarda özel mektep işletmeciliği devletin desteklediği revaçta olan girişimlerden biriydi. Mehmed Nâdir Bey'in kurduğu mektep, Batılı eğitim öğretim ilke ve yöntemlerine dayanan, devrin önde gelenlerinin teveccühüne layık görül-müş, ilk müslüman özel mekteplerinden biriydi. İki yıllık tecrübenin ardından bu defa 1884 yılında Çırçır'da Türk eğitim tarihinin en köklü ve başarılı eğitim kurumlarından biri olan Numûne-yi Terakkî Mektebi'ni kurdu (bugünün İstanbul Erkek Lisesi). Okul ilk, orta ve lise şeklinde üç kademeliydi ve sıkı bir disipline sahipti. Okul, uygulanan eğitim öğretim yöntemleri ve disiplin sayesinde devrin en parlak mektebi haline geldi. Mektebin ikinci bir şubesi 1890'da Edirne'de açıldı. Yine bu süreçte okulda eğitim tarihinin ilk öğrenci dergisi olan *Numune-i Terakki Mecmuası* yayımlanmaya başlandı.

Mehmed Nâdir Bey 1890'lardan sonra birçok Osmanlı aydını gibi devrin siyasî oluşumları içinde yer alarak henüz faaliyetlerini gizli yürüten Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti üyeleriyle irtibat kurdu. Cemiyetin padişaha yönelik darbe girişimi 1897 yılında ifşa edilince, şüpheliler arasında bulunan Mehmed Nâdir tevkif edilerek sorguya çekildi. Ardından, Numûne-yi Terakkî Mektebi'ne el konuldu ve okul Maarif Nezareti'ne bağlandı. Mehmed Nâdir Bey ise aklanarak Sultan II. Abdülhamid'in en önemli eğitim projelerinden biri olan Aşiret Mektebi-i Hümayunu nazırlığına getirildi (bk. Aşiret Mektebi). Beş yıl bu görevi yürüten Mehmed Nâdir Bey, 1902 yılında Cem'iyet-i Rusûmiye Müdürlüğü (vergi dairesi), bir sene sonra da önce Kastamonu ardından Halep Maarif Müdürlüğü emrine verildi. Bu görevler onun için bir bakıma İstanbul'dan uzaklaştırma demektir.

Hem idareci hem de muallim olarak görev yaparken bir taraftan da matematik teorileri ve eğitim meseleleriyle yakından ilgilendi, görüşlerini ve buluşlarını dönemin gazete ve dergilerinde yayımladı. 1882-1904 yılları arasında *Tercümân-ı Hakikat*, *Hâver*, *Güneş*, *Envâr-ı Zekâ*, *Numûne-i Terakki*, *Mir'ât-ı Âlem* gibi dergi ve gazetelerde maarif, sanat ve matematik alanlarında telif ve tercüme yazılar yayımladı. 1900 yılında Fransa'da yayımlanan